

EVROPSKÉ MEZINÁRODNÍ PRÁVO SOUKROMÉ A ČESKÉ PRÁVO

MONIKA PAUKNEROVÁ

I. TRADICE A SOUČASNOST MEZINÁRODNÍHO PRÁVA SOUKROMÉHO V ČESKÉ REPUBLICE

I.1 TRADICE, KODIFIKACE A REKODIFIKACE

Právním oborem, který v souvislosti s přistoupením České republiky k Evropské unii doznává významných změn, je mezinárodní právo soukromé a procesní. To je situace, která se může na první pohled jevit jako paradoxní, neboť úprava mezinárodního práva soukromého a procesního v České republice má již dlouhodobě úroveň odpovídající evropskému standardu. Tento obor, na rozdíl od jiných oborů českého platného práva, nebyl nijak výrazně poznamenáván politickým vývojem, o čemž svědčí především dosud platný zákon č. 97/1963 Sb., o mezinárodním právu soukromém a procesním (ZMPS), který v téměř nezměněné podobě platí dodnes. Přestože ani čs. mezinárodní právo soukromé a procesní se zcela neubránílo vnějším politicko ekonomickým vlivům, jeho vývoj byl do značné míry autonomní a resistentní vůči podstatným změnám v regulaci soukromého práva v období socialismu. ZMPS, na rozdíl od občanského zákoníku, zůstal prakticky nedotčen jak při větších novelizacích občanského práva v polovině osmdesátých let, tak při podstatných změnách v soukromém právu v souvislosti s přeměnou Československa v demokratický právní stát počátkem devadesátých let.¹ Je možno říci, že aplikace ZMPS nečiní dnes v praxi potíže.²

ZMPS v době svého přijetí, tedy v polovině šedesátých let, byl považován ve světovém srovnání za moderní, progresivní úpravu mezinárodního práva soukromého, která např. umožňovala neomezenou volbu rozhodného práva v závazkových vztazích, zaktivovala princip rozumného uspořádání právních vztahů v závazkovém právu, a zejména spojila kolizní a procesní právo do jediného předpisu. V českém právu se spojení obou druhů norem osvědčilo. Od doby přijetí našeho zákona se ve světě stále častěji objevují právní předpisy, které současně s úpravou kolizních norem, které určují použitelné hmotné právo, upravují i otázku pravomoci. Zákon z r. 1963 se stal jedním ze vzorů pro legislativní vývoj tohoto oboru ve světovém měřítku, pozitivně je ve světě hodnocen jako jedna z prvních právních úprav svého druhu, která přinesla moderní řešení regulace vztahů s mezinárodním prvkem ve zvláštním právním předpisu, do něhož byly soustředěny normy původně obsažené v občanském zákoníku a v občanském soudním řádu.

¹ Novelizace ZMPS z r. 1992 se týkaly pouze odstranění požadavku občanské formy pro platnost sňatku čs. občana (tj. i sňatku v cizině) a promítnutí přesunu pravomocí ze státních notářství na soudy.

² Srv. zejména *Kučera Z.*, K otázkám úpravy mezinárodního práva soukromého, *Právník* 7/1999, s. 601.

Dnes však musíme připustit, že přes relativně slušnou úroveň platného ZMPS z r. 1963 je nezbytné v rámci celkové rekodifikace českého soukromého práva nově upravit i mezinárodní právo soukromé, které je s hmotným soukromým právem úzce spojeno. Počáteční diskuse byla poměrně dramatická, neboť autoři nové kodifikace občanského zákoníku začlenili kolizní normy do závěrečné části původně navrhovaného občanského zákoníku a uvažovalo se i tom, že normy mezinárodního práva procesního budou zahrnuty do občanského soudního řádu. Nakonec převážily argumenty ve prospěch zvláštního zákona, spojujícího normy kolizní a procesní.³ Rekodifikace mezinárodního práva soukromého je připravena a čeká na dovršení přípravy rekodifikace soukromého hmotného práva, s níž je bytostně spjata.

1.2 ZÁKON O MEZINÁRODNÍM PRÁVU SOUKROMÉM A PROCESNÍM, POŽADAVKY EVROPSKÉHO PRÁVA A MEZINÁRODNÍ SMLOUVY

V současné době postupně dochází k částečným novelizacím dosud platného zákona o mezinárodním právu soukromém a procesním, které promítají do českého práva požadavky práva ES. Především jde o zpracování směrnic, které přinášejí zvláštní kolizní normy týkající se platebního styku (§ 11a ZMPS) a pojistné smlouvy (§ 10a a 10b ZMPS⁴). Další očekávaná novela doplňuje procesní část ZMPS o zvláštní ustanovení o uznání a výkonu cizích rozhodnutí,⁵ jak to odpovídá potřebě vnitrostátního provedení dvou nařízení o soudní pravomoci a uznání a výkonu soudních rozhodnutí, která se od 1. května 2004 stávají přímo použitelnými předpisy.⁶

Pro české mezinárodní právo soukromé je příznačná i tradičně vysoká účast České republiky, resp. ještě Československa v mezinárodních smlouvách, které se vztahují k této materii. Významné jsou zejména haagské úmluvy přijímané v rámci Haagské konference mezinárodního práva soukromého, jakož i úmluvy přijímané v rámci některých mezinárodních organizací. V poslední době např. Česká republika ratifikovala podstatně dříve než členské státy EU tak významné úmluvy, jako jsou Haagská úmluva o pravomoci orgánů, použitelném právu, uznávání, výkonu a spolupráci ve věcech rodičovské zodpovědnosti a opatření k ochraně dětí z r. 1996 (srov. sdělení č. 141/2001 Sb. m. s.), či Montrealská úmluva o sjednocení některých pravidel o mezinárodní letecké přepravě z r. 1999 (srov. sdělení č. 123/2003 Sb. m. s.). V obou případech jde o významné úmluvy celosvětového dosahu, které již ovšem Evropská unie zahrnuje do oblasti, v níž má určité vnější kompetence Evropské společenství jako celek, a proto je přistupování členských států EU k těmto úmluvám v podstatě koordinováno EU.⁷

³ Srv. *Kučera Z., Pauknerová M.*, Nad mezinárodním právem soukromým a procesním, *Právní rozhledy* 10/2000, s. 458 n.

⁴ Zák. č. 125/2002 Sb., kterým se mění některé zákony v souvislosti s přijetím zákona o platebním styku a zák. č. 37/2004 Sb. o pojistné smlouvě.

⁵ Tyto změny jsou ve stadiu projednávání – příspěvek odpovídá právnímu stavu k 31. 1. 2004.

⁶ Srv. nařízení č. 44/2001 o soudní pravomoci a uznání a výkonu soudních rozhodnutí ve věcech občanských a obchodních (tzv. nařízení Brusel I); a nařízení č. 1347/2000 o soudní pravomoci a uznání a výkonu rozhodnutí ve věcech manželských a ve věcech rodičovské zodpovědnosti obou manželů k dětem (tzv. nařízení Brusel II), resp. nařízení č. 2201/2003 o soudní pravomoci, uznání a výkonu rozsudků ve věcech manželských a ve věcech rodičovské zodpovědnosti, kterým se ruší dosud platné nařízení Brusel II (tzv. nařízení Brusel II bis).

⁷ ES by se v dohledné době mělo stát samo členem Haagské konference mezinárodního práva soukromého, což však předpokládá m.j. změnu statutu této konference.

České mezinárodní právo soukromé tak neočekává žádný radikální přechod z hlediště právní kultury, tradic právní úpravy a metod právní úpravy – a to jak práva kolizního, tak mezinárodního civilního procesního práva.

Přesto však v souvislosti s přistoupením ČR k EU nastávají v této oblasti významné změny, které paradoxně – s ohledem na to, co bylo výše uvedeno, tj. s ohledem na stabilní úroveň našich předpisů v oboru mezinárodního práva soukromého a procesního a vysokou účast v příslušných mezinárodních úmluvách – se jeví jako radikálnější než změny např. v oblasti soukromého hmotného práva. Tato situace vyplývá především z toho, že v evropském mezinárodním právu soukromém a procesním v poslední době výrazně dominují jako právní instrumenty nařízení, která jsou přímo použitelná a že tato nařízení začínají platit od 1. května 2004 i v České republice.

II. MEZINÁRODNÍ PRÁVO SOUKROMÉ V EVROPSKÉ INTEGRACI

Mezinárodní právo soukromé a procesní si postupně získává v rámci práva ES poměrně významné postavení. Vděčí za to především Amsterodamské smlouvě, která vyhláší „prostor svobody, bezpečnosti a práva“. V rámci Smlouvy o Evropském společenství (SES) byla nově vytvořena Hlava IV, nazvaná „Vízová, azylová a přistěhovalecká politika a jiné politiky týkající se volného pohybu osob“, která zahrnuje články 61–69 SES. Tato materie byla společně se Schengenskými dohodami převedena ze třetího, ujednitého (tj. mezivládního) pilíře, zakotveného ve Smlouvě o EU (SEU), do režimu pilíře prvního, komunitárního, zahrnutého Smlouvou o ES.

II.1 JUSTIČNÍ SPOLUPRÁCE V CIVILNÍCH VĚCECH

Základním východiskem nového přístupu k regulaci této oblasti je čl. 65 SES, nazvaný „Justiční spolupráce v civilních věcech“. Toto ustanovení uvádí, že opatření v oblasti justiční spolupráce v civilních věcech s mezinárodním prvkem vydávaná podle čl. 67 a pokud je to nutné k náležitému fungování vnitřního trhu, zahrnují:

- a) zlepšení a zjednodušení systému mezinárodního doručování soudních a mimosoudních písemností, spolupráci při opatřování důkazů, jakož i uznání a výkon soudních a mimosoudních rozhodnutí v civilních a obchodních věcech;
- b) podporu slučitelnosti kolizních norem platných v členských státech a předpisů k řešení konfliktů pravomocí; a
- c) odstraňování překážek hladkého průběhu občanskoprávních řízení, v případě nutnosti podporou slučitelnosti předpisů občanského práva procesního platných v členských státech.

Taková opatření jsou ve smyslu čl. 67 odst. 1 SES do konce přechodného období, stanoveného Amsterodamskou smlouvou (tj. do 1. 5. 2004), přijímána Radou na základě návrhu Komise nebo z iniciativy některého členského státu EU po konzultaci s Evropským parlamentem. Toto ustanovení dále uvádí, že se Rada usnáší jednomyslně.

Ustanovení čl. 67 odst. 1 SES o jednomyslném rozhodování je však potřebné interpretovat v souvislosti s Protokoly, které se týkají postavení Velké Británie, Irska a Dánska.⁸ Tyto tři státy mají zvláštní postavení: nejsou vázány Hlavou IV SES, těchto opatření se tedy obecně neúčastní a platí pro ně zvláštní úprava obsažená v uvedených protokolech. Prozatím je situace taková, že Velká Británie a Irsko přistoupily k předpisům, vydaným podle čl. 65 SES, tzn. k sekundárnímu právu ES, regulujícímu mezinárodní právo soukromé a procesní, na základě zvláštních prohlášení, Dánsko však tuto možnost s ohledem na své vnitrostátní předpisy nemá.

To má své významné – zcela nepochybně negativní – důsledky, neboť sjednocené předpisy se na Dánsko nevztahují, takže nelze hovořit o unifikaci, týkající se všech členských států EU. Zároveň je potřebné uvést, že v současné době se již připravuje úprava, která by tento deficit sjednocovaných úprav ve vztahu k Dánsku překlenula.⁹ S výjimkou Dánska platí ovšem nařízení přijímaná v oblasti justiční spolupráce v civilních věcech pro všechny členské státy EU. Z hlediska toho, co bylo výše uvedeno, může „jednomyslnost“ znamenat v současné době dohodu jen mezi dvanácti členskými státy, které jsou vázány Hlavou IV SES a případně i Velkou Británií a Irskem, pokud tyto státy učiní zvláštní prohlášení.

Ke změně dochází po uplynutí přechodného období, stanoveného Amsterodamskou smlouvou. Od 1. 5. 2004 se Rada usnází na návrh Komise a sama Komise přezkoumává každou žádost členského státu EU, aby předložila návrh Radě (čl. 67 odst. 2 SES). To znamená, že Komisi tak napříště přísluší výlučné právo iniciativy a její postavení je posíleno. Kromě toho čl. 67 odst. 2 SES dále uvádí, že Rada přijme jednomyslně po konzultaci s Evropským parlamentem rozhodnutí, podle kterého se na všechny oblasti či části oblastí, na které se vztahuje Hlava IV SES, použije postup podle čl. 251 SES, tzn. spolumozhodovací procedura. Spolumozhodovací procedura posiluje roli Evropského parlamentu v tomto směru. K tomu, aby Rada vyhlásila používání spolumozhodovacího postupu, je ovšem potřebné, aby tak učinila jednomyslně.

Niceská smlouva připojila k čl. 67 SES nový odstavec 5, podle něhož odchylně od ustanovení čl. 67 odst. 1 přijímá Rada opatření v oblasti justiční spolupráce v civilních věcech v souladu se spolumozhodovací procedurou, a tedy zpravidla kvalifikovanou většinou s tím, že výjimku představují podle Niceské smlouvy záležitosti dotýkající se rodinného práva. Toto ustanovení je však potřebné vykládat tak, že platí pouze pro pětileté přechodné období po vstupu Amsterodamské smlouvy v platnost.¹⁰ To znamená, že po datu 1. 5. 2004, které je zároveň datem přistoupení ČR k EU, již bude platit výše uvedená úprava zakotvená v čl. 67 odst. 2 SES, tzn. výlučné postavení Komise z hlediska legislativní iniciativy v oblasti opatření justiční spolupráce, přičemž Komise již nebude přijímat svá rozhodnutí jednomyslně, a to ani v oblasti rodinného práva, s tím, že zároveň je dána možnost zavést spolumozhodovací proceduru. To jsou ustanovení pro

⁸ Protokoly byly v češtině publikovány např. in EU. Amsterodamská smlouva, vyd. Ministerstvo zahraničních věcí v edičním oddělení Ústavu mezinárodních vztahů Praha, s. 218–220.

⁹ Srv. Wagner R., Zur Vereinheitlichung des internationalen Zivilverfahrensrechts vier Jahre nach In-Kraft-Treten des Amsterdamer Vertrags, NJW 2003/33, s. 2346.

¹⁰ Srv. Boele-Woelki K., van Ooik R. H., The Communitarization of Private International Law, in Yearbook of Private International Law, vol. IV, 2002, Kluwer Law International, s. 27.

Českou republiku velmi závažná, neboť v regulaci evropského mezinárodního práva soukromého se očekávají další významné změny.

II.2 POJEM EVROPSKÉ MEZINÁRODNÍ PRÁVO SOUKROMÉ A PROCESNÍ

Evropské mezinárodní právo soukromé a procesní – většinou se tato celá sféra souhrnně označuje pouze jako evropské mezinárodní právo soukromé a myslí se tím i mezinárodní civilní procesní právo¹¹ – zahrnuje tři okruhy právních norem práva ES, jimiž jsou

- a) normy upravující pravomoc, resp. tzv. mezinárodní příslušnost civilních soudů určitého členského státu EU v přeshraničních sporech, jakož i otázky spolupráce těchto soudů,
- b) normy určující rozhodné právo, které bude na daný soukromoprávní vztah s mezinárodním prvkem aplikováno, tzn. kolizní normy a
- c) normy upravující uznání a výkon cizích soudních a dalších rozhodnutí, tj. rozhodnutí vydaných v jiných členských státech EU, v soukromoprávních věcech.

Opatření v oblasti „justiční spolupráce v civilních věcech“, která vycházejí z čl. 65 SES, musejí naplňovat tři obecná kritéria:

1. jde o opatření v civilních (občanských a obchodních) věcech,
2. jde o regulaci právních vztahů obsahujících mezinárodní prvek, a
3. taková opatření jsou nezbytná k náležitému fungování vnitřního trhu (srov. čl. 65 SES).

Je třeba otevřeně konstatovat, že u některých právních předpisů sekundárního práva lze ono třetí kritérium „potřeby náležitého fungování vnitřního trhu“ hledat jen obtížně, ač se poukaz na takové potřeby objevuje pravidelně v preambulích jednotlivých nařízení, přijímaných za účelem provádění tohoto ustanovení (čl. 65 SES). Podle mého názoru je takový argument obtížně zdůvodnitelný zejména v oblasti jednotné regulace rodinného práva, jak to dosvědčuje např. úprava soudní příslušnosti a uznávání rozsudků ve věcech manželských a ve věcech rodičovské zodpovědnosti obou manželů k dětem, která je odůvodňována potřebou volného pohybu osob a náležitého fungování vnitřního trhu – srov. bod (4) Preambule k nařízení č. 1347/2000 o soudní příslušnosti a uznání a výkonu rozhodnutí ve věcech manželských a ve věcech rodičovské zodpovědnosti obou manželů k dětem. Musíme se však připravit na to, že sféra evropského mezinárodního práva soukromého se bude neustále rozšiřovat a vazba na „náležité fungování vnitřního trhu“ bude stále volnější.

Z naznačeného přehledu vyplývá, že evropské mezinárodní právo soukromé zahrnuje klasické okruhy, které jsou předmětem úpravy soukromoprávních vztahů s mezinárodním prvkem. Pro sféru vztahů se subjekty z členských států EU, a v některých případech i pro sféru přesahující EU, je potřebné počítat do budoucna s jednotnou úpravou. I v současné době již pokrývá jednotná právní úprava, přijatá v rámci EU, poměrně významnou část mezinárodního práva soukromého a procesního.

¹¹ Srv. z poslední doby materiál „Zelená kniha o transformaci Římské úmluvy z r. 1980 o právu rozhodném pro smluvní závazky v komunitární nástroj a o její modernizaci“, Brusel, 14. 1. 2003, COM (2002) 654 final, dále jen „Zelená kniha Řím I“.

III. PRAMENY EVROPSKÉHO MEZINÁRODNÍHO PRÁVA SOUKROMÉHO A JEJICH SYSTÉM

Tradiční klasifikace pramenů práva ES na právo primární, sekundární a terciární může patrně sloužit jako východisko i pro prameny evropského mezinárodního práva soukromého, je však potřebné určité upřesnění. To se vztahuje na primární právo, neboť normy primárního práva ES nejsou většinou považovány za přímé prameny evropského mezinárodního práva soukromého, takovými prameny jsou až akty sekundárního či terciárního práva přijaté k naplnění ustanovení primárního práva. Někdy se ovšem setkáváme se stanoviskem, které v určitých ustanoveních Smlouvy o ES spatřuje skryté kolizní normy – např. ustanovení o opatřeních s rovnocenným účinkem (čl. 28 a čl. 29 SES), ustanovení o právním řádu rozhodném pro společnosti (čl. 43 ve spojení s čl. 48 SES), nebo ustanovení o zákazu diskriminace (čl. 12 SES). Diskuse probíhá zejména v německy psané literatuře, která se i obecně zabývá tzv. skrytými kolizními normami.¹² Primární právo je však nepochybně základem celé současné právní úpravy.

III.1 PRIMÁRNÍ PRÁVO ES

Jak již bylo uvedeno, výchozí základnou pro kodifikaci mezinárodního práva soukromého se v důsledku Amsterodamské smlouvy stává čl. 65 SES, který předvídá k regulaci soukromoprávních vztahů s mezinárodním prvkem vydávání aktů sekundárního práva ES.

Vedle tohoto ustanovení však Amsterodamská smlouva nakonec, po komplikovaných jednáních,¹³ zachovává ustanovení čl. 293 SES, které zakotvuje možnost, aby členské státy mezi sebou v případě potřeby zahájily jednání s cílem zajistit ve prospěch svých příslušníků ochranu osob, jakož i požívání a ochranu práv za týchž podmínek, které každý stát stanoví pro své státní příslušníky; zamezení dvojího zdanění uvnitř ES; vzájemné uznávání společností, zachování jejich subjektivity v případě přenesení sídla z jedné země do druhé a možnost slučování či splynutí společností, které se řídí právem různých členských států; a zjednodušení formalit, kterým podléhá vzájemné uznávání a výkon soudních rozhodnutí a rozhodčích nálezů. Toto ustanovení SES je významným legislativním východiskem pro sjednávání tzv. komunitárních úmluv, které jsou zpravidla považovány za terciární právo ES.

Kromě toho, co bylo uvedeno, platí obecná zásada, že předpisy sekundárního a případně i terciárního práva musejí být v souladu s ustanoveními práva primárního.

¹² Srv. např. přehled názorů, který uvádí *Schurig in Kegel, G./ Schurig, K., Internationales Privatrecht*, 8. vyd., Mnichov, Beck 2000, s. 191 (viz tam cit. literaturu). *Schurig* sám ovšem zastává velmi rezervované stanovisko.

¹³ Původně mělo být v rámci amsterodamské revize ustanovení čl. 220 odst. 4 SES vypuštěno. V podrobnostech srov. *Kohler, Ch., Interrogations sur les sources du droit international privé européen après le traité d'Amsterdam, Revue critique de droit international privé* 1999/1, s. 9–14.

Dominantním pramenem evropského mezinárodního práva soukromého je sekundární právo. Sekundární právo ES slouží především sbližování právních předpisů členských států v míře nutné pro náležitě fungování společného trhu (čl. 3 lit. h/ SES). Pramenem evropského mezinárodního práva soukromého jsou jak nařízení, tak směrnice, ty ovšem pouze zprostředkovaně.

Směrnice ponechávají vlastní formulaci kolizních (případně procesních) norem na vůli členských států, které směrnici provádějí, což může vést, a také vede, k disparitě takových „harmonizovaných“ norem. Prozatím se těchto aktů sekundárního práva používalo k regulaci dílčích právních institutů a otázek, tak jak je tento tzv. sektorový přístup charakteristický pro celé evropské soukromé právo, nepočítáme-li obecnější programové dokumenty.

Kolizní normy, které je potřebné vnitrostátně provést, požadují např. směrnice č. 93/13/EHS o nekalých ustanoveních ve spotřebitelských smlouvách; směrnice upravující pojistné smlouvy – druhá směrnice o jiném než životním pojištění č. 88/357/EHS, ve znění třetí směrnice o jiném než životním pojištění č. 92/49/EHS, druhá směrnice o životním pojištění č. 90/619/EHS a třetí směrnice o životním pojištění č. 92/96/EHS; směrnice č. 93/7/EHS o navrácení nezákonně vyvezených kulturních statků; směrnice č. 94/47/ES o některých aspektech timesharingu; směrnice č. 96/71/ES o ochraně vysílaných pracovníků; směrnice č. 97/7/ES o ochraně spotřebitele při uzavírání distančních kontraktů, směrnice č. 99/44/ES o koupi spotřebního zboží, směrnice č. 2000/31/ES o elektronickém obchodu, směrnice č. 2002/83/ES o životním pojištění, směrnice č. 2002/74/ES o ochraně zaměstnance při platební nezpůsobilosti zaměstnavatele, která zavádí ustanovení pro přeshraniční případy (novela původní směrnice č. 80/987/EHS), aj.

Nařízení jsou na rozdíl od směrnic použitelná přímo, a působí tak jako podstatně účinnější nástroj sjednocování právní regulace soukromého práva v „evropském“ měřítku. K nejvýznamnějším nařízením patří následující předpisy:

- nařízení č. 44/2001 o soudní pravomoci a uznání a výkonu soudních rozhodnutí ve věcech občanských a obchodních (tzv. nařízení Brusel I);
- nařízení č. 2201/2003 o soudní pravomoci, uznání a výkonu rozsudků ve věcech manželských a ve věcech rodičovské zodpovědnosti (tzv. nařízení Brusel II bis), kterým se ruší dosud platné nařízení č. 1347/2000 o soudní pravomoci a uznání a výkonu rozhodnutí ve věcech manželských a ve věcech rodičovské zodpovědnosti obou manželů k dětem (tzv. nařízení Brusel II);
- nařízení č. 1348/2000 o doručování soudních a mimosoudních písemností ve věcech občanských a obchodních v členských státech EU;
- nařízení č. 1206/2001 o spolupráci soudů členských států při dokazování v občanských nebo obchodních věcech; a
- nařízení č. 1346/2000 o úpadkovém řízení.

Terciární právo ES bylo původně základním pramenem kolizních norem a norem mezinárodního civilního procesního práva, které zavazovaly všechny členské státy EU. Členské státy mezi sebou uzavíraly mezinárodní smlouvy na základě čl. 220 SES, který byl Amsterodamskou smlouvou nakonec zachován jako čl. 293 SES. To znamená, že nadále existuje možnost, aby členské státy EU mezi sebou v případě potřeby zahájily jednání s cílem zajistit ve prospěch svých příslušníků cíle uváděné v ustanovení čl. 293 SES – tzn. zajištění ve prospěch svých příslušníků ochrany osob, jakož i požívání a ochrany práv za týchž podmínek, které každý stát stanoví pro své státní příslušníky; dále zamezení dvojího zdanění uvnitř ES; vzájemné uznávání společností, zachování jejich subjektivit v případě přenesení sídla z jedné země do druhé a možnost slučování či splynutí společností, které se řídí právem různých členských států; a zjednodušení formalit, kterým podléhá vzájemné uznávání a výkon soudních rozhodnutí a rozhodčích nálezů.

Obecně lze uvést, že mezinárodními úmluvami tohoto charakteru jsou Bruselská úmluva o pravomoci soudů a výkonu rozhodnutí v občanských a obchodních věcech z r. 1968, která sice byla nahrazena výše uváděným nařízením Brusel I, aplikuje se však nadále ve vztahu k Dánsku, a Římská úmluva o právu rozhodném pro smluvní vztahy z r. 1980, obsahující unifikované kolizní normy pro oblast závazkového práva.¹⁴

Významným doplňkem Bruselské úmluvy je Protokol o výkladu Úmluvy o pravomoci soudů a výkonu rozhodnutí v občanských a obchodních věcech Soudním dvorem ES z r. 1971 a rovněž Římskou úmluvu doplňuje Protokol o výkladu Úmluvy o právu rozhodném pro smluvní vztahy Soudním dvorem ES z r. 1988.¹⁵ Tyto a další protokoly naznačují velkou slabinu terciárního práva: výklad těchto instrumentů nepřísluší bez dalšího Evropskému soudnímu dvoru, čl. 234 SES se na ně nevztahuje, neboť se nejedná o akty orgánů ES, nýbrž o svého druhu mezinárodní smlouvy, uzavírané přímo členskými státy EU mezi sebou. Další slabinou je poměrně komplikovaná procedura přijímání takových instrumentů a zejména pak jejich případná novelizace.

Na druhé straně jde o mezinárodní smlouvy a je na členských státech EU samotných, jaká opatření přijmou k jejich vnitrostátnímu provedení. Taková forma poskytuje členským státům přece jen určitou volnost – samy státy totiž rozhodují, do jaké míry se zavazují mezinárodní smlouvou.¹⁶ Osobně se musím přiznat, že pro mne je tato forma unifikace přijatelnější než forma nařízení, která žádný prostor k individuálnějšímu výkladu jednotlivými státy neposkytuje. Tendence v unifikaci oblasti evropského mezi-

¹⁴ Římská úmluva obsahuje úpravu, která přímo nespadá do rozsahu aplikace čl. 293 (dříve 220) SES, takže bývá zpochybňováno, zda je aktem terciárního práva. Svou formou však nepochybně představuje tzv. komunitární úmluvu, která má obdobný režim jako Bruselská úmluva.

¹⁵ K oběma úmluvám včetně protokolů srov. v české literatuře podrobně *Rozehnalová N., Týč V., Novotná M.*, Evropské mezinárodní právo soukromé, AUB Iuridica No. 206, Masarykova univerzita Brno 1998, jakož i *Rozehnalová N., Týč V.*, Evropský justiční prostor v civilních otázkách, AUB Iuridica No. 262, Masarykova univerzita Brno 2003, kde se autoři věnují především nařízením.

¹⁶ Srv. *Schurig, K.*, Der Konexitätsgerichtsstand nach Art. 6 Nr. 1 EuGVVO und die Verschleifung von örtlicher und internationaler Zuständigkeit im europäischen Zivilverfahrensrecht, FS für Hans-Joachim Musielak, C. H. Beck Mnichov 2004, s. 496.

národního práva soukromého je však zcela opačná: převažuje názor, že pro existenci čl. 293 SES, umožňujícího přijímat akty terciárního práva, již není důvod.¹⁷

IV. VLIV EVROPSKÉHO MEZINÁRODNÍHO PRÁVA SOUKROMÉHO NA ČESKÉ PRÁVO A PERSPEKTIVY DALŠÍHO VÝVOJE

Evropské mezinárodní právo soukromé do českého mezinárodního práva soukromého výrazně zasáhne, a to jak přímo, tak zprostředkovaně.

Od 1. května 2004 u nás začínají přímo platit výše uváděná nařízení, která tak prakticky ovládnou právní regulaci přeshraničních vztahů mezi subjekty z členských států EU v oblasti mezinárodního civilního procesního práva.¹⁸ V důsledku nařízení týkajících se uznání a výkonu cizích soudních rozhodnutí ve věcech občanských a obchodních a ve věcech manželských a ve věcech rodičovské zodpovědnosti (nařízení Brusel I, Brusel II a Brusel II bis), která obsahují tzv. institut prohlášení vykonatelnosti, českému mezinárodnímu právu procesnímu dosud neznámý,¹⁹ dochází k novelizaci zákona o mezinárodním právu soukromém a procesním. Ustanovení ZMPS jsou tak rozšířena o oddíl 4, nazvaný „Zvláštní ustanovení o uznání a výkonu některých cizích rozhodnutí“ (§ 68a–68c). Ustanovení tohoto oddílu se použijí pouze v řízeních o uznání anebo o prohlášení vykonatelnosti cizích soudních rozhodnutí, jiných veřejných listin a soudních smírů podle právního předpisu ES nebo mezinárodní smlouvy. Požádá-li strana, aby o uznání rozhodnutí bylo rozhodnuto ve zvláštním řízení, rozhodne soud o uznání rozsudkem. Současně s návrhem na prohlášení vykonatelnosti může být podán i návrh na nařízení výkonu rozhodnutí nebo exekuce podle zvláštního právního předpisu (srov. občanský soudní řád č. 99/1963 Sb. a exekuční řád č. 120/2001 Sb.). V takovém případě rozhodne soud v jediném usnesení o obou návrzích samostatnými výroky (v podrobnostech srov. příslušná ustanovení).

Tato změna v ustanoveních ZMPS nepřináší pozitivní výsledky: takovými výsledky by naopak mělo být zjednodušení a nikoli formální zkomplikování celého procesu uznání a výkonu cizích rozhodnutí. Zůstává otázkou, zda byla tato novelizace nezbytná, mimo jiné též z toho důvodu, že v rámci EU se uvažuje o perspektivním zrušení této složité procedury. Navíc, jak poznamenává prof. JUDr. Zdeněk Kučera, DrSc., autor již připraveného rekodifikovaného zákona o mezinárodním právu soukromém a procesním, důsledkem této novelizace dosud platného ZMPS dochází paradoxně k tomu, že pro soudní rozhodnutí vydaná v nečlenských státech EU bude režim uznání a případného výkonu z hlediska vlastního řízení jednodušší než ve vztahu k rozhodnutím z členských států EU.

Další problém, s nímž se musí vypořádat české mezinárodní právo soukromé, je implementace směrnic. Se směrnicemi, tedy instrumentem, který vyžaduje vnitrostátní

¹⁷ Srv. např. *Boele-Woelki K., van Ooik R.H., op. cit., passim.*

¹⁸ Blíže k názorům autorky srov. *Pauknerová, M., Mezinárodní civilní procesní právo po vstupu České republiky do Evropské unie – vybrané otázky, Právní rozhledy č. 9/2004 (v tisku).*

¹⁹ Institut prohlášení vykonatelnosti je rovněž obsažen v Haagské úmluvě o pravomoci orgánů, použitelném právu, uznávání, výkonu a spolupráci ve věcech rodičovské zodpovědnosti a opatření k ochraně dětí, která vstoupila pro ČR v platnost dne 1. I. 2002 (vyhlášena pod č. 141/2001 Sb. m. s.).

provedení, je třeba počítat i do budoucna; naproti tomu nová právní úprava mezinárodního práva soukromého je koncipována jako úprava stabilní, kterou by neměly narušovat časté novelizace.

Návrh budoucího ZMPS proto předvídá, že k tomuto zákonu mohou být připojeny přílohy, které budou jeho součástí; budou obsahovat zejména normy, které by ČR byla zavázána převzít do svého právního řádu. Tím by byla struktura nového zákona chráněna proti narušování častými novelizacemi, které nelze vyloučit.²⁰ Autor návrhu – Prof. Kučera – zde má zjevně na mysli především tzv. sektorové směrnice, které obsahují i kolizní normy. Při provádění každé směrnice tohoto charakteru by jinak byla potřebná příslušná novelizace zákona, tak jak probíhá i v současné době. Tato varianta je určitě jednou z možností, jak nenarušit kompaktnost stávající úpravy. Na druhé straně je však otázkou, zda takové řešení pomocí příloh nebude na úkor přehlednosti úpravy.

Přehledností úpravy však bohužel nevyniká ani evropské mezinárodní právo soukromé, které by mělo přinášet jednotnou a transparentní úpravu kolizních a mezinárodně procesních norem.

Pokud jde o unifikaci, resp. harmonizaci kolizních norem, v současné době je kromě výše zmíněných směrnic relevantní Římská úmluva o právu rozhodném pro smluvní vztahy z r. 1980, kterou ratifikovaly všechny členské státy EU. Jednou z otázek, které prozatím nebyly vyřešeny, je otázka ratifikace této úmluvy nově přistupujícími členskými státy: jde o to, zda mají úmluvu ratifikovat nové členské státy v rámci jednoho instrumentu, či zda by bylo vhodnější, aby ratifikační procesy probíhaly jednotlivě, pro každý členský stát zvlášť, čímž by se mohla celá procedura urychlit. Tyto úvahy však může překonat samotný vývoj legislativní činnosti v rámci EU z poslední doby.

V současné době jsou totiž již v plném běhu přípravy dvou nařízení, obsahujících sjednocené kolizní normy. První z nich se zaměřuje na oblast smluvních vztahů – probíhá tak transformace Římské úmluvy o právu rozhodném pro smluvní závazky z r. 1980 v nařízení o právu použitelném na smluvní závazky, tzv. nařízení „Řím I“.²¹ Druhé nařízení zahrnuje oblast mimosmluvních závazkových vztahů: probíhají přípravné práce na nařízení o právu použitelném na mimosmluvní závazky, tzv. nařízení „Řím II“.²²

S ohledem na možnou délku trvání ratifikačního procesu při přijímání Římské úmluvy není vyloučeno, že dříve než proběhne ratifikace, bude přijato zmíněné nařízení Řím I, jehož druhý návrh je projednáván v současné době. Pokračují rovněž přípravné práce na nařízení Řím II.

Je třeba si uvědomit, že přijetí obou zmíněných nařízení opět významně zúží prostor pro uplatňování vnitrostátních norem mezinárodního práva soukromého a procesního jednotlivých členských států EU. O to významnější se pak stane otázka přesného vymezení vzájemných vztahů jednotlivých právních instrumentů, jejichž aplikace bude přicházet v úvahu. Již dnes je zřejmé, že se nejedná o příliš vzdálenou perspektivu.

²⁰ Srv. Z. Kučera, K rekonstrukci mezinárodního práva soukromého, in Rekonstrukce soukromého práva, AUC – Iuridica 1–2/2003.

²¹ Srv. „Zelená kniha Řím I“, op. cit. sub 11.

²² Srv. blíže např. *Hamburg Group for Private International Law*, Comments on the European Commission's Draft Proposal for a Council Regulation on the Law Applicable to Non-Contractual Obligations, *RabelsZ* 1/2003, s. 2–56.

Summary

One of the branches of law which, in connection with the Czech Republic's accession to the European Union, undergoes major changes is private international law, both conflict of laws and procedure. At first sight, this situation may appear surprising since for a long time, the regulation of private international law and the international law of procedure in the Czech Republic has met the requirements of European standards. This is in particular evidenced by the Act No. 97/1963 Coll. to regulate Private International Law and Procedure which, except for some minor amendments, is still in force. Significant for the Czech international private law is also the traditionally high participation of the Czech Republic and/or former Czechoslovakia in international conventions concerning this subject-matter.

However, in connection with the EU accession, important changes arise in this area and they, somewhat surprisingly – with regard to the stabilized standards of the Czech regulation and participation in international conventions – appear more radical than the changes in the substantive private law. This situation, basically, is a result of the fact that the European private international law and procedure have recently been dominated by Community Regulations, the legal instruments, which shall be directly applicable in the Czech Republic starting from May 1, 2004 onwards.

The article further looks at the European private international law dealt with from the point of view of the EC legislative procedure as well as the sources of law. The author believes that the so-called Community Conventions under Art. 293 ETC appear to be a more acceptable form of unification of conflicting and procedural rules than the form of Community Regulations. The former, after all, allow for a certain space for the EU Member States: it is the states themselves that decide to what extent they shall be bound by an international convention, while the regulations do not provide the national courts with such discretion. We can see, however, the unification trends in the European private international law just in favour of Regulations, i.e. in the opposite direction.

The following part of the article examines the impact of the European private international law upon the Czech law, which is both direct and indirect. As a problem with regard to the future period appear, above all, the implementations of Community Directives, which involve certain conflict rules. This is because, inevitably, such acts of implementation go together with a chain of amendments of the domestic private international law while this law, on the contrary, ought to be stable and transparent. A critical attitude is taken towards the Amendment of the Private International Law Act which, as a consequence of the so-called Brussels Regulations, introduces a new concept into the Czech law, namely the declaration of enforceability of foreign judgments. From the Czech law point of view such element represents a step backwards. The question remains whether this amendment was necessary, since, inter alia, this complicated procedure is likely to be repealed within the EU prospectively.

In the conclusion, the author gives her opinion on the forthcoming Community Regulations Rome I and Rome II. One more time, the adoption of either regulation will significantly limit the scope of application of the domestic rules of private international laws on the part of the EU Member States. Consequently, the issue of precise delimitation of mutual interrelations of individual legal instruments whose application should be considered arises and gains in importance.